

Održivi turizam u zaštićenim područjima prirode. Od koncepta do propasti ideje PAN parks

Rozić, Antonio

Undergraduate thesis / Završni rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Polytechnic of Šibenik / Veleučilište u Šibeniku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:143:068718>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-21**

Repository / Repozitorij:

[VUS REPOSITORY - Repozitorij završnih radova Veleučilišta u Šibeniku](#)

VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU
ODJEL MENADŽMENTA
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ TURISTIČKI
MENADŽMENT

Antonio Rozić

ODRŽIVI TURIZAM U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA
PRIRODE. OD KONCEPTA DO PROPASTI IDEJE
PAN PARKS

Završni rad

Šibenik, 2022.

VELEUČILIŠTE U ŠIBENIKU
ODJEL MENADŽMENTA
PREDDIPLOMSKI STRUČNI STUDIJ TURISTIČKI
MENADŽMENT

ODRŽIVI TURIZAM U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA
PRIRODE. OD KONCEPTA DO PROPASTI IDEJE
PAN PARKS

Završni rad

Kolegij: Menadžment zaštićenih područja prirode

Mentor: mr. sc. Tanja Radić Lakoš, v. pred.

Student: Antonio Rozić

Matični broj studenta: 1219062504

Šibenik, rujan 2022.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja Antonio Rozić, student Veleučilišta u Šibeniku, JMBAG 1219062504 izjavljujem pod materijalnom i kaznenom odgovornošću i svojim potpisom potvrđujem da je moj završni rad na preddiplomskom stručnom studiju Turistički menadžment pod naslovom: Održivi turizam u zaštićenim područjima prirode; nastanak i pad PAN Parks koncepta isključivo rezultat mog vlastitog rada koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na objavljenu literaturu, a što pokazuju korištene bilješke i bibliografija.

Izjavljujem da nijedan dio rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz necitiranog rada, te da nijedan dio rada ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za bilo koji drugi rad u bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili obrazovnoj ustanovi.

U Šibeniku, _____

Student:

Veleučilište u Šibeniku

Završni rad

Odjel menadžmenta

Preddiplomski stručni studij Turistički menadžment

ODRŽIVI TURIZAM U ZAŠTIĆENIM PODRUČJIMA PRIRODE. OD KONCEPTA DO PROPASTI IDEJE PAN PARKS

ANTONIO ROZIĆ

Na pržini 4, arozic@vus.hr

Sve veći prihodi, višak slobodnog vremena te monotona svakodnevica uvelike je utjecala na razvoj turizam, karakterizirajući ga masovnim. Turizam je najbrže rastući sektor globalnog gospodarstva, te može imati dugoročne učinke, pozitivne i/ili negativne, na regije i područja na kojima se odvija, pa tako i na zaštićena područja. Kao odgovor na problematiku masovnog turizma kreiraju se selektivni oblici turizma, sa sve većim naglaskom na inkorporiranje koncepta održivog razvoja. Pa je tako potražnja za posjećivanjem prirodnih atrakcija, odnosno zaštićenih područja, sve veća. Međutim, razvojem turizma u zaštićenim područjima raste zabrinutost za njihove prirodne i kulturne resurse. Iz prakse je zaključeno da proglašavanje područja zaštićenim, ne osigurava njihovu zaštitu, te da je potrebno detaljno i kvalitetno upravljati turizmom i posjetiteljima u ovim područjima. Mnogima je u interesu minimalizirati negativne učinke turizma i sve više istaknuti pozitivne, to je od sve većeg interesa za uprave zaštićenih područja, jer se radi o izuzetno osjetljivim područjima. Što nije jednostavan proces, te zahtjeva dugoročno planiranje i partnerstvo među svim dionicima.

Ključne riječi: turizam, masovnost turizma, zaštićena područja, turistička atrakcija, održivi razvoj turizma

(37 stranica / 7 slika / 2 tablica / 24 literaturnih navoda / jezik izvornika: hrvatski)

Rad je pohranjen u: Knjižnici Veleučilišta u Šibeniku

Mentor: mr.sc. Tanja Radić Lakoš, v.pred.

Rad je prihvaćen za obranu:

**SUSTAINABLE TOURISM IN PROTECTED AREAS OF
NATURE. FROM CONCEPT TO FAILURE OF PAN PARKS
IDEA**

ANTONIO ROZIĆ

Na pržini 4, arozic@vus.hr

Increasing incomes, excess free time and monotonous everyday life greatly influenced the development of tourism, characterizing it as mass tourism. Tourism is the fastest growing sector of the global economy, and it can have long-term effects, positive and/or negative, on the regions and areas where it takes place, including protected areas. As a response to the problem of mass tourism, selective forms of tourism are being created, with an increasing emphasis on incorporating the concept of sustainable development. So the demand for visiting natural attractions, i.e. protected areas, is increasing. However, with the development of tourism in protected areas, there is growing concern for their natural and cultural resources. It has been concluded from practice that declaring areas protected does not ensure their protection, and that it is necessary to manage tourism and visitors in these areas in detail and with quality. It is in the interest of many to minimize the negative effects of tourism and emphasize the positive ones more and more, this is of increasing interest for the administrations of protected areas, because these are extremely sensitive areas. Which is not an easy process and requires long-term planning and partnership among all stakeholders.

Keywords: tourism, massive tourism, protected areas, tourist attraction, sustainable tourism development

(37 pages / 7 figures / 2 tables / 24 references / original in Croatian language)

Paper deposited in: Library of Polytechnic of Šibenik

Supervisor: Tanja Radić Lakoš, MSc., s.léc.

Paper accepted:

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. UVOD U SUSTAV TURIZMA	2
2.1. Povijesni razvoj turizma	2
2.1.1. Rano doba	2
2.1.2. Srednje doba	3
2.1.3. Doba renesanse	3
2.1.4. Industrijska revolucija	4
2.1.5. Moderni turizam	5
2.2. Temeljne komponente turizma	6
2.3. Masovnost turizma i selektivni oblici	8
3. ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA	11
3.1. Koncept održivosti	11
3.2. Negativne strane turizma	14
3.3. Održivi turizam	16
4. ZAŠTIĆENA PODRUČJA PRIRODE	18
4.1. Razvoj ideje i važnost zaštićenih područja	19
4.2. Kategorizacija zaštićenih područja prirode	19
4.3. Kategorizacija zaštićenih područja u RH	23
4.4. Planiranje zaštićenim područjima	26
4.5. Upravljanje zaštićenim područjima	27
5. „PAN PARKS“ KONCEPT	31
6. ZAKLJUČAK	34
LITERATURA	36

1. UVOD

Tema ovog diplomskog rada je „Održivi turizam u zaštićenim područjima prirode; nastanak i propast PAN Parks koncepta“. Cilj ovog završnog rada je pobliže objasniti ulogu i značaj turizma u zaštićenim područjima, analizirati njegove dobre i loše strane s posebnim naglaskom na implementaciju i razvoj održivog turizma u nacionalnim parkovima.

Turizam je jedna od najvažnijih poluga ekonomskog i društvenog razvoja. Ljudi zbog monotone i repetitivne svakodnevnice imaju potrebu i želju putovati, odmarati i obnoviti svoju energiju. Jako brzo turizam je počeo biti karakteriziran svojom masovnošću, i danas svi svjedočimo njegovom eksponencijalnom rastu. Takvim intenzivnim rastom počeli su se javljati i problemi vezani za turizam i turistička putovanja i aktivnosti. Iako ima mnogo potencijala i pozitivnih učinaka, bez kvalitetnog i organiziranog upravljanja i nadzora turizam može pridonijeti mnoge negativne učinke. Kao odgovor na masovnost turizma javljaju se selektivni oblici turizma, pogotovo oni koji su povezani s prirodom kao što su: ekoturizam, agroturizam, seoski turizam i mnogi drugi. Među njima javlja se i paradigma održivog turizma. „Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija, ne ugrožavajući pritom budućnost sljedećih generacija“ (WCED, 1987.)

Zaštićeno područje je prema Zakonu o zaštiti prirode (NN 80/13, 15/18, 14/19, 127/19) Republike Hrvatske „**geografski jasno određen prostor koji je namijenjen zaštiti prirode i kojim se upravlja radi dugoročnog očuvanja prirode i pratećih usluga ekološkog sustava**“ MINGOR (2022).

PAN Parks je najpoznatiji europski brand u smislu standarda upravljanja i razvoja održivog turizma Martinić (2010). To je neprofitna organizacija, inspirirana Američkim nacionalnim parkovima, koja radi na donošenju temeljnih promjena u javnom stavu prema zaštićenim područjima šireći svijest ljudi o njima i educirajući ih o raznim dobrobitima divljine.

Rad se sastoji od 4 poglavlja. U prvom poglavlju govoriti ću o povijesti putovanja i o samom nastanku turizma. Drugo poglavlje obuhvatit će koncept održivog razvoja i načela održivog turizma. U trećem poglavlju objasniti ću razvojnu ideju zaštićenog područja, definiciju zaštićenog područja te njihovu kategorizaciju. I četvrto, zadnje poglavlje objasniti ću koncept „PAN Parks“, od njegovog nastanka do propasti.

2. UVOD U SUSTAV TURIZMA

2.1. Povijesni razvoj turizma

Turizam postoji već duže vrijeme i izrastao je u fenomen koji zahvaća mnoga različita područja života. Međutim, sam turizam nije nova pojava. Čavlek i sur. (2011) navode da je turizam postao predmetom ozbiljnih znanstvenih istraživanja sredinom 20. stoljeća, kada se i počeo ubrzano razvijati. S obzirom da je suvremeni turizam kompleksna tema, a da bismo je u potpunosti razumjeli, potrebno je reći nešto o njegovim počecima. Povijest čovječanstva je u stalnim promjenama; razvoj društva, tehnologije, znanosti, kretanje ljudi u prostoru, stjecanje novih znanja i duhovna preobrazba obilježavaju ljudsku povijest. Čovjek putuje cijelo vrijeme, ali s različitim motivima, ovisno o povijesnom razdoblju u kojem živi. Stoga, mnogi autori dolaze u sukob kada pokušavaju definirati početke turizma, jedni vežu početak turizma za antičko doba, dok drugi s počecima industrijalizacije. Drugim riječima, jako teško je bilo razlikovati pojavu putovanja od pojave turizma. Jedna od najčešće spominjanih podjela faza razvoja turizma jest ona podjela od Svjetske turističke organizacije (WTO, 1997), a radi se o sljedećim:

1. **„Rano doba-** prve civilizacije; Grča, Rim, Azija.
2. **Srednje doba-** od 5. do 14. stoljeća; hodočašća, istraživačka putovanja
3. **Doba renesanse-** od 14. stoljeća do 17. stoljeća; Grand Tour putovanja.
4. **Industrijska revolucija-** od 1750. do 1850 godine; industrijalizacija, motorizacija, urbanizacija.
5. **Moderni turizam-** razvoj prometa, osobna potrošnja, masovni turizam“.

2.1.1. Rano doba

Ljudi u pretpovijesnim civilizacijama putuju zbog pronalaska resursa potrebnih za život, poput hrane i vode, skloništa i izbjegavanja opasnosti. Faza ranog doba vezana je za putovanja u antičkoj Grčkoj, Rimskom carstvu i Aziji. Prema publikaciji Svjetske turističke organizacije (WTO, 1997) stari Grci i Rimljani isticali su se po pitanju razvoja „turizma“ u to doba,

izgradnjom potrebnih kopnenih puteva, razvojem valute i određenih infrastruktura za pružanje usluga, poput gostionica. Putovanja u ovom dobu su bila rijetka i poprilično ne sigurna. Za ovo doba bitno je istaknuti i putovanja motivirana sportom, odnosno Olimpijske igre, i razna putovanja vezana za odmor, poput putovanja u lječilišta po čemu su pogotovo bili poznati stari Rimljani. Ljudi koji su većinom konzumirali ova putovanja bili su oni iz viših slojeva društva, prvenstveno jer su raspolagali sa većom količinom novca i slobodnog vremena.

2.1.2. Srednje doba

Srednji vijek odnosi se na razdoblje od 5. do 14. stoljeća, obilježen procvatom gradova, sela i trgovačkih klasa, ali isto tako jakim utjecajem kršćanske crkve. U tom razdoblju širenjem samostana i kršćanske vjere, Crkva je zapravo bila glavni pokretač putovanja. „Redovnici i svećenici poticali su javnost na hodočašća, koja su jako brzo postala organizirani fenomen tadašnjeg doba“ (Gee, 1997). Svjetska turistička organizacija (WTO, 1997) navodi „kako su kršćani putovali u Jeruzalem i Rim, a iako su ta hodočašća imala vjersku osnovu, na njih se gledalo kao društvena i rekreacijska putovanja“.. Ova putovanja s obzirom na motive, teoretski, moguće je svrstati pod turistička putovanja, no ona ipak nemaju sva ključna obilježja turističkih putovanja.

2.1.3. Doba renesanse

Renesansa je doba koje se odnosi na razdoblje od 14. do 17. stoljeća, a najviše je obilježeno Grand Tour putovanjima. Većina turističkih teoretičara smatraju kako je „*Grand Tour*“, odnosno veliko putovanje, zapravo preteča turističkih putovanja. Na ovom putovanju sudjelovali su većinom engleski plemići kao završnu fazu njihovog obrazovanja, u razdoblju od 1547. do 1830. godine. Putovanje je trajalo od dvije do osam godina, a uključivalo je kružnu rutu u Francusku, južnu Italiju, Njemačku i nazad u Englesku. Iako Grand Tour ima znatno više elemenata po kojima bi se ovo putovanje moglo izjednačiti s turističkim putovanjem, ipak,

kako Čavlek i sur. (2011) navode „to nije ispravno jer ta putovanja nisu imala masovni društveno-ekonomski karakter modernog turizma“.

2.1.4. Industrijska revolucija

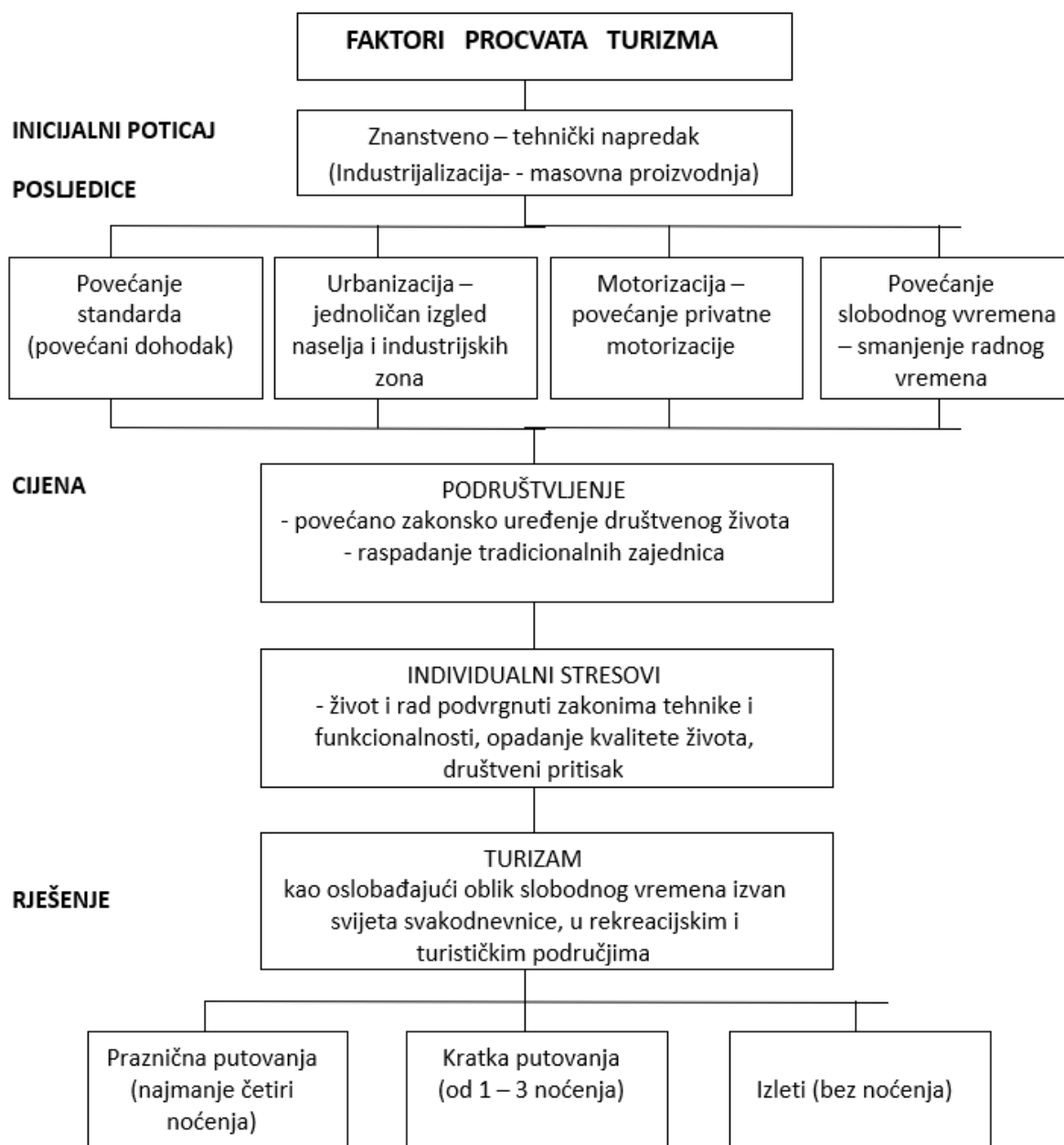
U ovo doba turizam jako brzo postaje tema svakodnevnice, čemu je i pomogao nagli razvoj industrije i motorizacije, a i seljenje ljudi iz seoskih područja u urbane sredine krajem 18. stoljeća i početkom 19. stoljeća. Monotona svakodnevica „posao-kuća-posao“ i život u takvim urbanim sredinama jako brzo budio je osjećaj stresa, frustriranosti, monotonije i otuđenosti kod ljudi, što je razvilo potrebu za bijegom iz takve okoline.

Industrijska revolucija je izuzetno bitan period u povijesti čovječanstva primarno zbog tehnološkog napretka, odnosno zbog izuma parnih strojeva, što je sama putovanja učinilo lakšim i dostupnijim. Različiti doprinosi tehnologiji, prostoru i infrastrukturi, naročito prometnoj, postaju baza razvoja onakvog turizma kakvog imamo danas, modernog turizma.

Drugim riječima, ovo razdoblje donijelo je razne ekonomske i društvene promijene koje su bile ključne za daljnji razvoj turizma. Iz slike 1. može se zaključiti da uz urbanizaciju i industrijalizaciju, glavni pokretači turističkih putovanja su slobodnog vrijeme koje se može odvojiti za putovanje izvan uobičajene okoline i višak novčanih sredstava koja se mogu utrošiti na turističko putovanje i boravak turista u određenoj destinaciji. Što zapravo i postaje moguće u ovom razdoblju zbog povećavanja standarda života. Iako WTO (1997) navodi kako su u početku turistička putovanja bila jednodnevna putovanja jer je većina ljudi još uvijek imala ograničen diskrecijski prihod.

Za ovo razdoblje bitno je spomenuti Thomasa Cooka koji je „05.srpnja. 1841. godine organizirao prvi izlet vlakom za 570 osoba iz Leicestera u Loughborough“ (Britannica 2022). To je bilo prvo organizirano turističko putovanje s unaprijed planiranim programom. Thomas je ujedno prvi čovjek koji je organiziranje turističkih putovanja pretvorio u karijeru, stoga, osnovao prvu turističku agenciju „*Thomas Cook and Son*“, čije se poslovanje širilo Europom i Bliskim Istokom u kasnom 19. stoljeću.

Slika 1. Faktori procvata turizma

Izvor: Krippendorf, J. (1986., str 30.).

2.1.5. Moderni turizam

Suvremeni turizam je onaj turizam koji je prisutan u današnjem svijetu. Sa ulaskom u 20. stoljeće svjedoci smo značajnog razvoja tehnologije i industrije. Uvedene su nove tehnologije

poput računala, robota, mobilnih uređaja, zrakoplovstva, automobila koje su uvelike utjecale na način koji ljudi žive i funkcioniraju svakodnevno. Moderna tehnologija zaslužna je za razvoj modernog turizma iz različitih razloga: povećavanje slobodnog vremena, povećavanje dohotka, poboljšane komunikacije, pristup informacijama, jeftiniji i učinkovitiji načini prijevoza. Osim tehnologije, mijenja se i ljudsko društvo, u fokusu života više nije rad, već slobodnog vrijeme. Ljudi putuju zbog monotone svakodnevnice, to je potreba suvremenog čovjeka, koji putuje izvan uobičajene sredine, kako bi se fizički odmorio i obnovio svoju energiju. Sve većim izborom aranžmana, raznih turističkih programa, i sve lakšim pristupom informacijama, uvelike se olakšava cijeli proces turističkog putovanja.

2.2. Temeljne komponente turizma

Nema sumnje da je turizam danas postao jedan od najpopularnijih industrija na svijetu. Mnoge države, pogotovo one u razvoju, oslanjaju se na turizam kao primarni izvor prihoda, zapošljavanja i gospodarskog rasta. Turizam zadire u gotovo sve aspekte društvenog i gospodarskog razvoja, ovisan je o njima, te bez drugih gospodarskih sektora, industrija i ljudskih resursa ne može kvalitetno djelovati. Međutim, što je to turizam? Kako bi uopće govorili o turizmu potrebno je definirati tko je to turist. Mnogi znanstvenici iz različitih područja znanosti pokušavali su definirati pojam turista, no zbog nedorečenosti u definicijama javljali su se razni praktički problemi. Pojmovi „turist“ i „turizam“ su riječi koje su svima jako poznate i obje dolaze od engleske riječi „tour“ što znači putovanje ili tura. Čavlek i sur. (2011) navode kako bi se definirala ova dva pojma potrebno je prvo definirati kriterije koji moraju biti zadovoljeni, a to su:

1. **Prostorna komponenta**- Svaka osoba koja putuje od odredišta „A“ do odredišta „B“ naziva se putnikom. „No svaki putnik ipak nije turist, iako je svaki turist putnik!“ Drugim riječima, putovanje i boravak moraju se odvijati izvan uobičajene sredine u kojoj se osoba „rutinski“ kreće, živi i radi, pa tako turizam inicira razne druge aktivnosti koje osobe ne prakticiraju u svojoj uobičajenoj sredini.
2. **Obilježja putovanja**- Turizam se ne može odvijati bez putovanja i kretanja ljudi, na njihovu vlastitu inicijativu, temeljem raznih motiva i svog slobodnog vremena u

turističke destinacije u kojima će sudjelovati u različitim aktivnostima za koje nisu plaćeni.

3. **Vremenska komponenta-** Turist je osoba koja **privremeno** putuje izvan svoga uobičajenog okruženja u turističko odredište na duže od 24 sata, a manje od 12 mjeseci. Turizam se zasniva na dvosmjernom putovanju, što znači da se turist mora u roku od 12 mjeseci vratiti u uobičajenu odredište, odnosno domicil. Svjetska turistička organizacija (2022) definira osobu koja putuje izvan svog uobičajenog okruženja i ne ostvaruje noćenje, izletnikom.
4. **Svrha putovanja-** Svrha turističkog putovanja nikad se ne veže uz stalni boravak u destinaciji i/ili zapošljavanje. Osobe koje putuju motivirane su posjetom rodbini, odmorom, rekreacijom, zdravljem, sportom itd.

Stoga, „**turist je svaka osoba koja u mjestu izvan svog prebivališta provede najmanje jednu noć u ugostiteljskom ili drugom objektu za smještaj gostiju, radi odmora ili rekreacije, zdravlja, studija, sporta, religije, obitelji, poslova, javnih misija i skupova.**“ DZS (2022).

Temeljem definicije turista, moguće je izvući opću definiciju turizma, a prema UNWTO (2022) ona glasi „**turizam je društveni, kulturni i gospodarski fenomen koji podrazumijeva kretanje ljudi u zemlje ili mjesta izvan njihovog uobičajenog okruženja u osobne ili poslovne/profesionalne svrhe**“. U suštini, turističko putovanje je čin kretanja ljudi s jednog mjesta na drugo. To se može odnositi na putovanja u inozemstvo, domaća putovanja, putovanja na velike ili male udaljenosti. Prisutnost atrakcija, kako fizičkih elemenata, prirodnih resursa i spomenika, iako je nužan uvjet, nije dovoljno za pretvaranje određenog teritorija u turističku destinaciju. Svaki putnik koji putuje u određenu destinaciju, pa tako i turist, neovisno o motivima putovanja, zahtjeva različite usluge koje može konzumirati u toj destinaciji. Nekoliko je čimbenika koje osoba uzima u obzir prilikom organiziranja putovanja poput atrakcije destinacije, gastronomske ponude, klime, prometne povezanosti, sigurnosti i mnoge druge elemente. Stoga, kako bi se turizam održao potrebno je s druge strane imati potrebnu infrastrukturu i sadržaje koji će zadržati turiste u određenoj destinaciji. Razvoj turizma ovisi o drugim gospodarskim granama i industrijama isto toliko koliko te gospodarske grane i industrije ovise o turizmu. Posebno se ističu:

- Prometni sektor- jedan je od najočitijih sektora koji utječe na razvoj turizma, a bavi se prijevozom ljudi s jednom mjesta na drugo. To uključuje široki izbor različitih načina

prijevoza uključujući zračne, vodene, cestovne i željezničke metode. Ovaj sektor ne samo da pomaže razvoju turizma, već i lokalnom stanovništvu, odnosno lokalnom razvoju.

- Sektor smještaja- ovaj sektor se bavi pružanjem usluge smještaja i noćenja ljudima koji to zahtijevaju. Postoje različite vrste smještaja, ovisno o preferencijama i željama turista. Ovdje spadaju hoteli, hosteli, privatni smještaj, kampovi, krstarenja...
- Sektor hrane i pića- ovdje spadaju restorani, barovi i druge vrste lokala koji nude hranu i piće. Slično kao smještajni objekti, mogu se razlikovati po veličini i razini usluge. Ova industrija je sama po sebi bitna jer može biti primarna ili sekundarna atrakcija za mnoge turiste koji putuju u inozemstvo.
- Posrednici- postoji i niz drugih industrija koje su povezane s turističkom industrijom i koje promiču njene interese; odnosno djeluju kao spona između kupaca i turističkih proizvoda i usluga. Ovdje spadaju turističke agencije, turoperatora, turističke organizacije i druge.

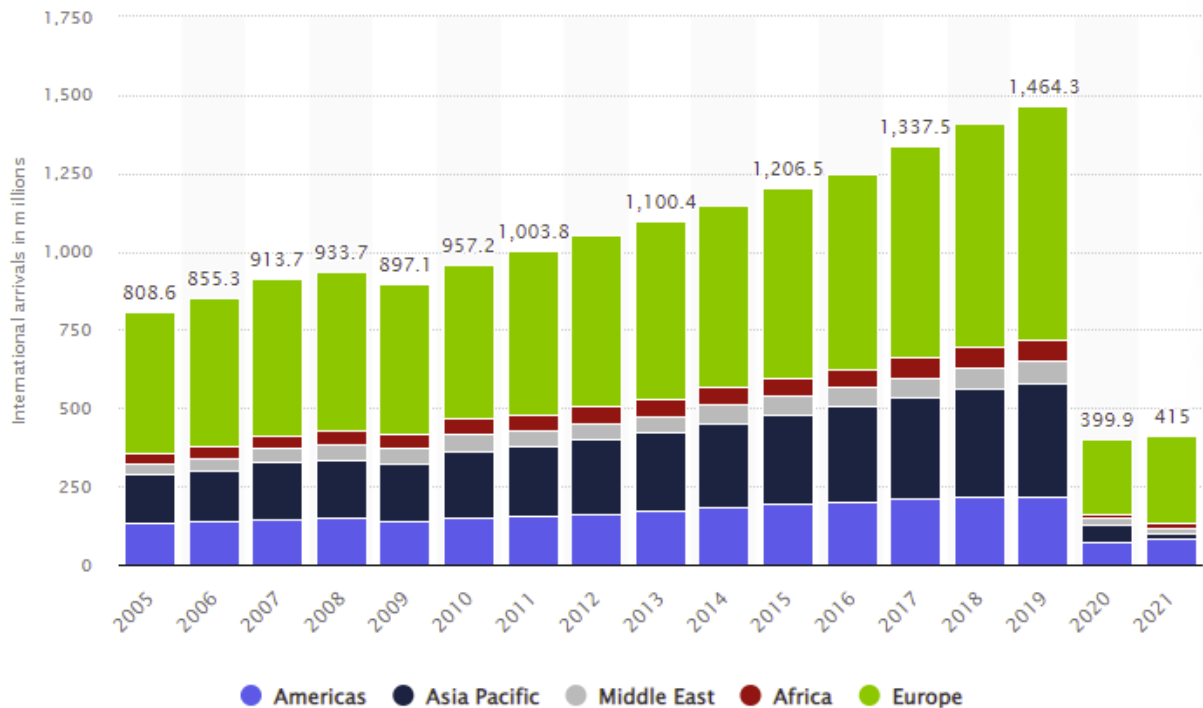
Turizam je jedan od najbrže rastućih gospodarskih sektora na svijetu, primarno iz razloga jer može imati brojne pozitivne učinke na industriju, gospodarstvo, društvo, a time i na cjelokupan rast, napredak i razvoj jedne zemlje. Dobit zarađena od turizma može se ponovno uložiti u državu za unapređenje infrastrukture, obrazovanja, za očuvanje okoliša i stvaranje odgovornijih načina transporta. Što ne samo da pomaže dodatnom razvoju turizma, već podiže standarde života lokalnog stanovništva. Drugim riječima, otvara mnogo prilika za doprinos novca, stvara nova radna mjesta, naglašava zaštitu okoliša i očuvanje kulture, naravno, sve to ukoliko je prisutan dobro dizajniran i upravljan turistički sektor.

2.3. Masovnost turizma i selektivni oblici

Masovni turizam je pojava koja se najčešće veže za današnje doba. Sve veća potreba za putovanjem i odmorom, ubrzan tehnološki razvoj dovodi do velikog razvoja turizma. Na slici 2. vidi se kontinuirani trend rasta turizma na globalnoj razini. Također je vidljiv znatni pad

putovanja u 2020. i 2021. godini zbog prisustva „COVID-19“ što je znatno utjecalo na brojne industrije pa tako i na turizam.

Slika 2. Globalni trend rasta turizma

Izvor: Statista (2022).

Velika popularnost turizma, odnosno globalizacija izazvala je novi problem, a to je masivni turizam, koji je u mnogim državama zbog ogromnog broja ljudi na jednome mjestu izazvao velike sukobe s lokalnim stanovnicima i izazvao negativne ekonomske, environmentalne i socio-kulturne utjecaje. Činjenica je, da je suvremeni turizam uistinu obilježen masovnošću, međutim masovni turizam sam po sebi nije loša pojava, niti se tako promatrao u počecima njegovom razvoja. U počecima njegovog razvoja taj atribut „masovnosti“ imao je pozitivno značenje jer je označavao ispunjenje određene destinacije. Međutim, kako tvrde Čavlek, i sur. (2011) ubrzani i često nekontrolirani tempo razvoja turizma neizbježno je sa sobom donio i negativne pojave koje su najprije postale vidljive u prostoru, osobito u prometu i okolišu. Sve veća i žešća tržišna konkurencija i promjene preferencija turista sve se veći naglasak stavlja na zadovoljavanje individualnih potreba turista i na „tailor-made“ putovanja. „Kvalitativne promijene turističkih trendova mijenjaju ponašanje turističke potražnje i otvaraju mogućnosti turističkoj industriji da ove promijene implementira u modernu turističku industriju, daleko od

turizma „*sun, sea and sand*“ (Čorluka, Radić, Geić, 2013). Strategiju masovnosti, koju karakterizira rast potražnje baziran na jednostavnom i jeftinom proizvodu koji osigurava velik fizički obujam prometa počinje zamjenjivati strategija diverzifikacije proizvoda (Čavlek, i sur., 2011). Drugim riječima, u fokus interesa stavljaju se motivi, potrebe i želje turista koji ljude pokreću na turistička putovanja, prema kojima će se kreirati proizvod koji je prilagođen određenom segmentu potrošača primjeren specifičnim željama i potrebama. „Tako se razvojna koncepcija turizma jedne turističke destinacije usmjerava na zadovoljenje specifičnih potreba užeg segmenta potrošača na tržištu koji je homogen s obzirom na svoj posebni interes“ (Čavlek, i sur., 2011). Sukladno navedenom, „selektivni turizam definira se kao organizacija različitih vrsta turizma usklađenih s prirodnim i društvenim vrijednostima lokalne zajednice koji svojim domaćinima i gostima omogućuju uživanje u pozitivnom i vrijednom iskustvu kroz međusobne interakcije“ (Čorluka, i sur., 2013). Specifične oblike turizma (Čavlek, i sur., 2011, str. 40.) moguće podijeliti u dvije osnovne skupine, i to ovisno o tome temelje li se sadržaji ponude pretežno na prirodnim ili pretežno na društvenim resursima:

1. **Specifični oblici turizma zasnovani na prirodnim resursima:** zdravstveni turizam, sportski turizam, nautički turizam, ekoturizam, seoski turizam, lovni i ribolovni turizam i drugi.
2. **Specifični oblici turizma zasnovani na društvenim resursima:** kongresni turizam, kulturni turizam, gastronomski turizam, turizam događaja, vjerski turizam i drugi; turizam na umjetno stvorenim atrakcijama.

3. ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

3.1. Koncept održivosti

U posljednjih nekoliko godina ljudi su počeli shvaćati da je u svijetu s mnogo industrijskih područja, velikih gradova, siromaštva i zagađenog okoliša nemoguće imati zdravo društvo i visokokvalitetno gospodarstvo. Gospodarski razvoj se ne može zaustaviti, ali se mora promijeniti smjer kako bi se smanjila šteta za okoliš i društveni razvoj. Koncept održivosti proizašao je iz spoznaje da ograničeni zemljini resursi ne mogu unedogled podržavati populaciju i industrijski rast povezan s postojećim pristupima razvoju, te da postojeći pristupi razvoju ne djeluju na smanjenje siromaštva ili povećanje životnog standarda u svim zemljama. Održivi razvoj predstavljen je kao novi način na koji će zajednice razmišljati o životnom standardu, društvenoj jednakosti i održavanju resursa. Postoje tri glavna principa održivosti:

- Ekološka održivost—osigurava kompatibilan razvoj uz održavanje osnovnih ekoloških procesa, biološke raznolikosti i bioloških resursa. Brojni su konflikti u prostoru koji nastaju kao posljedica demografske ekspanzije, nekontrolirane urbanizacije, industrijske proizvodnje, snažnog razvoja transporta, primjene kemijskih sredstava uglavnom u poljoprivrednoj industriji ali i u drugim industrijama. S tim da su okoliš i prirodni resursi temeljni uvjeti razvoja turizma, turizam je najviše interesiran za dugoročnu ekološku održivost. Međutim, turizam nije jedina industrija koja ima korist od okoliša i prirodnih resursa, stoga, kako navode Čavlek, i sur. (2011, str. 417.), brigu o zaštiti okoliša i troškove održivosti trebaju preuzeti svi korisnici okoliša.
- Društvena i kulturna održivost—osigurava da razvoj poveća kontrolu ljudi nad njihovim životima te da održava i jača identitet zajednice. Turizam ima mnoge pozitivne socio-kulturne beneficije poput razmjene kultura, zaštite bitnih povijesnih spomenika itd. Međutim turizam ima i negativne utjecaje. Primjerice, stvaranje „averzije“ lokalnog stanovništva na turiste, povećavanje kockanja i kriminala i druge.
- Ekonomska održivost—osigurava da je razvoj ekonomski učinkovit i da se resursima upravlja tako da se mogu podržati buduće generacije. Ekonomsku održivost, jednako

kao i ekološku održivost, moraju dugoročno graditi svi sudionici na određenom prostoru.

Slika 3. „Averzija lokalnog stanovništva na turizam“

Izvor: Turismo, dostupno on-line na: <https://www.ecologistasenaccion.org/133952/el-desarrollo-del-turismo-ha-contribuido-a-agudizar-las-desigualdades-sociales/>

Prema Leksikonu održivog razvoja (2022), održivost je sposobnost trajnog održavanja neke funkcije ili procesa. Održivost je najbolje prikazana u prirodi i to kruženjem tvari i energije kroz savršeno održiv ciklus – u prirodi nema gubitaka ni otpada, sve se tvari i energija obnavljaju i ponovo vraćaju u proces i ovakvo kruženje može trajati beskonačno.

Slika 4. Koncept održivog razvoja

Izvor: <http://mega-media.hr/j-rogosic-opstojnim-razvojem-do-snaznije-i-bolje-hrvatske/>

Sami koncept održivosti nije proizvod novog doba, već datira od 17. stoljeća gdje se po prvi put koristio u šumarstvu radi očuvanja šumskog materijala za buduće generacije (Grober, 2007).

Jedna od najpoznatijih definicija održivog razvoja objavljenja je u publikaciji „*Brundtlandov izvještaj*“ 1987. godine i glasi: „**Održivi razvoj je razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjih generacija, ne ugrožavajući pritom budućnost sljedećih generacija**“ (WCED, 1987). Martinović (2010) navodi kako su održavane brojne znanstvene rasprave kako bi se detaljnije objasnio cilj održivog razvoja, poput:

- Konferencija o okolišu i razvoju u Rio de Janeiru 1992., na kojoj je usvojen temeljni dokument o održivom razvoju, Agenda 21. Istaknuto je tada da se o okolišnom, društvenom i gospodarskom razvoju ne može raspravljati kao o odvojenim cjelinama. Agenda 21 spada kao plan aktivnosti na svim područjima u svezi s održivim razvojem na Zemlji, a upućuje na potrebu novog pristupa razvoju i shvaćanje utjecaja ponašanja ljudi na okoliš. (UNCED, 2022).
- Deset godina nakon Rio summita, u kolovozu 2002. godine, u Johannesburg-u održan je sastanak o održivom razvoju, poznat i kao "Rio+10", na kojem su razmotrena postignuća u zaštiti okoliša.
- Konferencija „*Rio Earth Summit on Sustainable Development*“ poznatija kao „Rio+20“ održana 2012. sa svrhom osiguravanja novih ciljeva i rješavanju starih i novih izazova. Cilj je konferencije osigurati novo političko opredjeljenje za održivi razvoj, promijeniti napredak do danas i preostale praznine u provedbi rezultata glavnih samita o održivom razvoju i rješavanju novih izazova. Konferencija se fokusirala na dvije teme: a) zelena gospodarstva u kontekstu održivog razvoja i iskorijevanja siromaštva, i b) institucionalni okvir za održivi razvoj.

Održivi razvoj je okvir za formuliranje politika i strategija za promicanje kontinuiranog gospodarskog i društvenog napretka bez ugrožavanja okoliša i prirodnih resursa potrebnih za ljudske djelatnosti u budućnosti. Oslanja se na ambicioznu ideju prema kojoj razvoj ne može ugroziti budućnost budućih generacija trošenjem neobnovljivih izvora te trajnim narušavanjem i zagađivanjem okoliša. Glavni cilj je osigurati održivo korištenje prirodnih resursa na lokalnoj, regionalnoj, nacionalnoj i međunarodnoj razini.

3.2. Negativne strane turizma

U svojoj ranoj povijesti, održivi razvoj bio je usredotočen na proizvodnju i velike industrije, koje su smatrane glavnim izvorima onečišćenja. U novije vrijeme, razmatra se turizam se zbog zabrinutosti o njegovom sve većem negativnom utjecaju na zajednice i okoliš. U turizmu se često pravi razlika između fizičkog okoliša (zemlja, zrak, voda, vegetacija, divlje životinje i ljudska stvorenja) i sociokulturnog okoliša (ljudi i društvene, ekonomske, kulturne i političke snage koje utječu na njihove živote). Kako tvrde Čavlek, i suradnici (2011) **okoliš je važan turistički resurs**, putnici su bili željni iskusiti sve aspekte fizičkog okoliša još od vremena starih Rimljana i Grka. Najočitiiji negativni utjecaji na okoliš su oni koji se odnose na gubitak ili oštećenje fizičkog okoliša. **Razvojem turističkih kapaciteta i izgradnjom turističke infrastrukture degradira se okoliš, bez da se dozvoli vremena za samoobnovu.** Koncentracija velikog broja turista na jednom području može dodatno ugroziti pojedina područja, posebice ekološki osjetljiva područja kao što su nacionalni parkovi, parkovi prirode, zaštićeni krajobrazi, strogi i posebni rezervati prirode i spomenici prirode. Mediteran se često koristi kao primjer kako pretjerana i gusta izgradnja hotela može oštetiti prirodni okoliš, istisnuti krajolike plaža i dovesti do gubitka povijesnih mjesta. Prema Programu Ujedinjenih naroda za okoliš, gotovo tri četvrtine pješćanih dina na mediteranskoj obali između Gibraltara i Sicilije nestalo je, bilo kao rezultat izgradnje odmarališta na dinamama ili kao rezultat erozije uzrokovane krčenjem zemlje za razvoj (*United Nations Environment Programme*, 1992).

Zagađenje je još jedan veliki negativni utjecaj turizma. Promet je glavni izvor onečišćenja zraka i buke. Procjenjuje se da se godišnje sagori približno 2 milijuna tona zrakoplovnog goriva, proizvodeći 550 milijuna tona stakleničkih plinova i 3,5 milijuna tona kemikalija koje uzrokuju kisele kiše (UNEP, 1992). Zagađenje vode iz kanalizacije i uporaba pesticida, herbicida i gnojiva u uređenju odmarališta također su veliki problemi za mnoga turistička odredišta. Na Karibima, na primjer, neobrađena kanalizacija dovodi do visokih razina bakterija u morskim rekreacijskim područjima. Turistički otpad također može uzrokovati probleme sa sustavima za zbrinjavanje otpada i preopterećenje otpadom. Tropski otoci koji su glavna turistička odredišta i ekološki su osjetljivi posebno su osjetljivi na niz negativnih utjecaja turizma na okoliš, poput onih koji utječu na Maldive, uključujući eroziju plaža uslijed izgradnje odmarališta, oštećenja koraljnih grebena od sidrenja i gaženja te smanjeno prikupljanje turistički suveniri Koralji, školjke i populacije morskih životinja. Sve veći broj ljudi, čak i onih

koji privremeno borave na nekom području, može biti pod velikim pritiskom u pogledu izvora vode, hrane i energije.

Mnoge turističke aktivnosti, poput vožnje čamcem, ronjenja, šetnje i skijanja, mogu negativno utjecati na prirodni okoliš. Veliki broj turista može dovesti do erozije staza i trošenja povijesnih zgrada. Oštećenja morskog okoliša od sidra mogu biti velika i dugotrajna. Turisti koji hrane divlje životinje mogu dovesti do pogoršanja zdravlja životinja i agresivnog ponašanja, što zauzvrat ugrožavati turiste i stanovnike. U osjetljivim okruženjima prisutnost posjetitelja može biti štetna. Tutankamonov mauzolej u Egiptu opustošen je rastom gljivica uzrokovanih vlagom, prašinom i bakterijama koje u grobnicu donosi 5000 posjetitelja dnevno. Kao u mnogim situacijama na putovanju, šteta je nenamjerna i nije izravna posljedica radnji bilo kojeg pojedinog turista.

Budući da se mnogi negativni utjecaji turizma na okoliš odvijaju uz malo ili bez ikakvog planiranja ili upravljanja, održivi razvoj turizma koristi strategije planiranja i upravljanja za ublažavanje negativnih utjecaja turizma i poticanje pozitivnih učinaka. Čavlek, i suradnici (2011) naglašavaju korištenje strateškog planiranja kako bi se odgovorilo na jedno od najčešćih pitanja u planiranju razvoja turizma, a to je do koje granice se može razvijati turizam i u kojem obliku?

Količina turističke aktivnosti koja se može prihvatiti na nekom području ovisi o karakteristikama promatranog područja. Iz toga je ključno identificirati prostorne karakteristike, odnosno čimbenike koji utječu na prostorna ograničenja ili mogućnosti i turističke aktivnosti koje će se odvijati na promatranom području. U tom kontekstu, održivi razvoj turizma u zaštićenim područjima razvija se unutar kapaciteta pojedinih zaštićenih područja. Svjetska turistička organizacija UNWTO (2022). definira nosivi kapacitet u turizmu kao: "Maksimalan broj turističkih korisnika koji istodobno posjećuju turističko mjesto bez neprihvatljivih poremećaja fizičkog, ekonomskog i socio-kulturnog okoliša, kao i bez neprihvatljivog smanjenja kvalitete zadovoljstva posjetitelja.

Unatoč ovim negativnim utjecajima turizma na okoliš, i dalje je potrebno razvijati turizam u različitim oblicima. Prema Bilan (2011) „Prostor u raznim zemljama još se može spasiti od destruktivnih snaga rastuće turističke potražnje, i to na dva načina:

- decentraliziranom koncentracijom velikih prirodnih prostora kao što su planinska područja, rijetko naseljena obalna i otočna područja te marginalne ruralne zone.

- dosljednom primjenom diferenciranog sustava zaštite najvrjednijih dijelova prirodnog prostora koji su formalno zaštićeni kao najvrjedniji dijelovi prirode“.

Koncept održivog turizma će se s toga baviti smanjivanjem svih negativnih utjecaja turizma na prirodu i okoliš koristeći se mogućnostima prostora u kojima se razvija.

3.3. Održivi turizam

Današnji, masivni turizam koji u mnogim područjima izaziva razne negativne učinke zahtjeva drugačiji pristup upravljanja turizmom. Najznačajniji negativni učinci turizma na okoliš su:

- Utjecaj na kulturu i kulturnu baštinu
- Utjecaj na prirodne resurse
- Generiranje zagađenje i otpada
- Indirektni i direktno nanošenje štete ekosustavima

Ovakva nekontrolirana turistička ekspanzija dovodi do degradacije životne sredine, a degradirana životna sredina postaje kočnica dugoročnom razvoju i kvaliteti turizma. Ovo se pogotovo odnosi na zemlje i regije u kojima je turizam glavni sektor razvoja, gdje se javljaju i složeniji problemi očuvanja životne sredine, te je iz tih razloga kako tvrdi Čorluka (2010). potrebno izmijeniti koncepciju razvoja turizma kako bi se minimizirali negativni utjecaji turizma i omogućilo efikasno održivo upravljanje. Stoga se koncept održivog turizma pojavio kao trend koji jamči zaštitu okoliša, skladne odnose lokalnog stanovništva i turista te zaštitu prirodne i kulturne baštine. Prema UNWTO (2022) održivi turizam možemo definirati kao **„turizam koji u potpunosti uzima u obzir trenutne i buduće gospodarske, društvene i okolišne učinke, brine se o potrebama posjetitelja, sektora, okoliša i destinacije“**.

Održivi razvoj turizma zahtijeva informirani angažman svih relevantnih dionika, kao i snažno političko vodstvo kako bi se osiguralo široko sudjelovanje i izgradnja konsenzusa UNWTO (2022). Postizanje održivog turizma je stalan proces koji zahtijeva stalno praćenje utjecaja i, gdje je potrebno, poduzimanje potrebnih preventivnih i/ili korektivnih radnji. Održivi turizam također bi trebao održavati visoku razinu zadovoljstva posjetitelja, osigurati posjetiteljima značajna iskustva, podići njihovu svijest o pitanjima održivosti i promicati prakse održivog turizma među njima. Čavlek, i suradnici (2011) tvrde kako su turizam i održivi

razvoj dva međuzavisna i uvjetovana pojma. Odnosno, turizam je velikim dijelom zaslužan za spoznaju o potrebi održivog razvoja jer je održivost resursa temelj njegova razvoja. Koncept održivog turizma mora osiguravati uvjete za očuvanje i održivost svih turističkih resursa i temeljiti se na zadovoljavanju potreba svih generacija koje će u njima egzistirati. Često je pogrešno poistovjećivati koncepte održivog turizma i ekoturizma. Iako ekoturizam uključuje načela održivog turizma, vodeći računa o ekonomskim i sociokulturnim utjecajima turizma, ekoturizam uključuje i neke specifična načela koja ga razlikuju od održivog turizma. UNWTO (2022) navodi kako bi održivi turizam trebao:

1. Optimalno iskoristiti okolišne resurse koji su ključni element turističkog razvoja, zadržavajući bitne ekološke procese i pomažući u zaštiti prirodne baštine i bioraznolikosti.
2. Poštivati društveno-kulturnu autentičnost destinacije, očuvati njihovo izgrađeno i živo kulturno nasljeđe i tradicijske vrijednosti, te doprinosti međukulturalnom razumijevanju i toleranciji.
3. Osigurati da su gospodarske aktivnosti održive i dugoročne, te da donose društvenu i gospodarsku korist svim dionicima uz pravičnu raspodjelu, između ostaloga stabilnost zaposlenja, mogućnosti zarade društvenih usluga zajednici, pomažući uklanjanju siromaštva.

4. ZAŠTIĆENA PODRUČJA PRIRODE

Može se reći kako su ljudi dio prirode od samih početaka čovječanstva. Čovjek je u prirodi pronalazio sklonište, hranu, vodu i druge potrepštine koje su bile ključne za njegovo preživljavanje. Međutim, taj odnos čovjeka i prirode u kojem čovjek uzima prirodna bogatstva i usluge zdravo za gotovo, samo je štetio okolišu i ekosustavima. Pogotovo u današnjem svijetu gdje smo svi svjedoci brojnim ekološkim problemima sa čijim se posljedicama borimo iz dana u dan; od zagađenja tla, vode i zraka, globalnog zatopljenja do deforestacije i gubitka bioraznolikosti. Brojni autori ističu kako je u srži ovih problema zapravo eksponencijalni rast stanovništva. Neki primjeri učinaka uzrokovanih povećanjem populacije na okoliš:

- Povećanje broja stanovništva uzrokuje smanjenje dostupnosti i kvalitete pitke vode
- Povećanje broja stanovništva uzrokuje povećavanje otpada, gdje se i javlja problematika upravljanja otpadom
- Povećavanje broja stanovništva dovodi do povećavanje emisije Co₂ što je rezultat naglog razvoja transportnog sektora, odnosno naglašava se sve veći broj automobila i sve jeftiniji i pristupačniji aviotransport.
- Povećavanje broja stanovništva uzrokuje gubitak zelenih površina koje su obrađivane kako bi se na njima širili gradovi i njihova infrastruktura.

Zaključno tome, život na Zemlji brzo nestaje i nastaviti će nestajati ako se ne poduzmu određene mjere. Ovi intenzivni i lako vidljivi utjecaji, kao i kontinuiran „propadanje“ prirode, temelj su znanosti o očuvanju koja nastoji djelovati kako bi zaustavila negativan utjecaj ljudi. Svjetska zaštićena područja postoje u vrlo dinamičnom svijetu, odnosno ova područja suočavaju se s mnogim problemima poput klimatskih promjena, invazivnih vrsta, rastuće urbanizacije i sve većih zahtjeva za prirodnim resursima. Kako IUCN (2020) navodi potrebno je razmatrati zaštićena područja u kontekstu globalnih promjena. Najvažniji globalni razvoj vezan uz zaštićena područja bio je usvajanje sveobuhvatnog plana rada o zaštićenim područjima od strane Konvencije o biološkoj raznolikosti (CBD) 2004. godine. Ovaj inovativni program pozvao je 195 zemalja da poduzmu uspostavljanje zaštite i učinkovito upravljanje nad zaštićenim područjima. Stoga, dobro osmišljeni i učinkovito upravljani sustavi zaštićenih područja ključan su alat za smanjenje gubitka biološke raznolikosti, ali ne samo biološke raznolikosti, već i kulturne vrijednosti i prirodne ljepote. Zaštićena područja su mjesta koja se nastoje zaštititi u smislu da zadrže izuzetnu ljepotu i bogatstvo za dobrobit čovječanstva. Ta

područja se razlikuju od veličanstvenih krajolika, mjesta prebivališta određene flore i faune pa do spektakularnih planina i špilja te gustih šuma i vodopada.

4.1. Razvoj ideje i važnost zaštićenih područja

Potreba ljudi da zaštite prirodna područja, odnosno, koncept zaštićenih područja postoji već nekoliko desetaka tisuća godina. Martinić (2010) navodi kako su se prije 2000. godina određena područja u Indiji stavljala pod zaštitu radi očuvanja prirodnih bogatstava, spomenika ili samostana. Isto tako, u Europi, prije otprilike tisuću godina, mnoge šume su se stavljale pod zaštitu kao lovna područja za aristokraciju. Od prvog zaštićenog područja, šume Fontenbleau u Francuskoj, pa do prvog nacionalnog parka Yellowstone u SAD-u, kako Martinić (2010) tvrdi, razlog i motivi zaštite su se dosta mijenjali tokom 19. stoljeća. U samim počecima zaštita prirode pojavljuje se kao nastojanje ljubitelja prirode da zaštite pojedine dijelove, većinom one koje se odlikuju ljepotom i drugim osobnostima. Krajem 19. stoljeća razvija se i „suvremeni koncept zaštićenih područja“ gdje zaštita prirode postaje i predmetom znanstvenih istraživanja, te se naglašava zaštita prirode kao cjeline umjesto određenih dijelova. Drugim riječima, glavna razlika suvremenog koncepta zaštite i njegovih začetaka jest prelazak iz pasivne zaštite u aktivni oblik zaštite. Martinić (2010) tako piše: „Pasivni oblik zaštite podrazumijeva zaštitu određenih biljnih i životinjskih vrsta, ponajprije instrumentima zakonske regulative, dok je aktivni oblik zaštite vezan uz uspostavljanje cjelovitih zaštićenih područja (nacionalni parkovi, parkovi prirode, rezervati, i dr.)“.

4.2. Kategorizacija zaštićenih područja prirode

Zaštićena područja često se smatraju jednim od najuspješnijih alata za zaštitu biološke raznolikosti. Do danas je ukupno 12,2% Zemljine površine i 5,9% njezinih teritorijalnih voda zaštićeno nekim oblikom zakona. IUCN (2020). Tako velik postotak djelomično je zaslužan raznim svjetskim sporazumima i programima, posebice CBD-u, Ramsarskoj konvenciji,

Bonnskoj konvenciji, Konvenciji o svjetskoj baštini, UNESCO-vim planovima „*Čovjek i biosfera*“, kao i regionalnim sporazumima i akcijskim postupcima.

Različiti autori različito definiraju zaštićena područja, ali se njihove definicije uvijek temelje na „*očuvanju nečega*“, na definiranom području koje označava određenu vrijednost (estetsku, simboličku, nacionalnu). Prema definiciji Međunarodne unije za očuvanje prirode (International Union for Conservation of Nature), zaštićeno područje je „**jasno definirano područje koje je priznato sa svrhom i kojim se upravlja s ciljem trajnog očuvanja cjelokupne prirode, usluga ekosustava koje ono osigurava te pripadajućih kulturnih vrijednosti, na zakonski ili drugi učinkoviti način**“. Prvi nacrt definicije nastalo je 2007. godine, a od tada su je revidirali brojni stručnjaci iz IUCN-a i Svjetske komisije za zaštićena područja (WCPA). Konačna verzija prihvaćena je na Svjetskom kongresu zaštite prirode (WCPA) u Barceloni 2008.

U tablici 1. objašnjena je definicija zaštićenog područja s detaljnim pojašnjenjima svih njegovih dijelova. U IUCN-ovom "*Popisu zaštićenih područja UN-a*" iz 1966. godine (*UN List of Protected Areas*) prvo su napravljene jednostavne podjele na "nacionalne parkove", "znanstvene rezervate" i "spomenike prirode". Od tada se kategorija zaštićenih područja mnogo puta mijenjala i prilagođavala. Kako izraz „zaštićeno područje“ ne bi izazivalo nejasnoće, te da bi se povećalo razumijevanje o namjeni zaštite, IUCN je razvio sustav kategorizacije koji zaštićena područja dijeli u 6 skupina sukladno primarnom cilju upravljačkog procesa (Dudley 2008). Kako svako područje ima različitu važnost, zahtjeva drukčije upravljanje, ove kategorije ključni su vodič za učinkovito prepoznavanje i upravljanje zaštićenim područjima.

Dudley (2008) navodi „Šest IUCN-ovih podjela zaštićenih područja:

Kategorija Ia: Strogi rezervat prirode (*engl. Strict nature reserve*) uključuju strogo zaštićena područja određena zbog zaštite biološke raznolikosti, i/ili geoloških i geomorfoloških vrijednosti, gdje su pristup i korištenje resursa i drugi utjecaji strogo kontrolirani i ograničeni.

Kategorija Ib: Područje divljine (*engl. Wilderness area*) uključuju velika neizmijenjena ili malo izmijenjena područja očuvane prirode, bez značajnijih ljudskih naselja, koja su zaštićena i kojima se upravlja na način da se u potpunosti očuva njihovo izvorno stanje.

Kategorija II: Nacionalni park (*engl. National park*) predstavlja velika prirodna izdvojena za zaštitu cjelokupnog ekosustava, procesa koji se unutar njih odvijaju i vrsta koje se nalaze u

njima, na način da ona istovremeno pružaju osnovu za okolišno i kulturalno prihvatljive duhovne, znanstvene, edukacijske, rekreativne i posjetiteljske aktivnosti. Za razliku od područja divljine nacionalni parkovi imaju blaže regulative u pogledu ljudskih posjeta i infrastrukture.

Tablica 1. Definiranje zaštićenih područja prema IUCN

IZRAZ U DEFINICIJI	TUMAČENJE (prema IUCN, 2008)
jasno definirano područje	Uključuje kopno, kopnene vode, more i obalno područje ili njihove kombinacije. Podrazumijeva sve tri dimenzije prostora, definirane unutar jasnih i dogovorenih granica. Granice u nekim slučajevima mogu biti određene elementima koji su promjenjivi u vremenu, primjerice obalom rijeke, kao i određenim već postojećim upravljačkim mjerama, primjerice zonama ograničenog korištenja.
priznato	Područje može biti proglašeno od države ili različitih organizacija ili skupina ljudi, no kao takvo mora biti na neki način priznato, primjerice navedeno u Svjetskoj bazi zaštićenih područja (World Database on Protected Areas - WCPA), ili u slučaju zaštićenih područja u Hrvatskoj, u Upisniku zaštićenih prirodnih vrijednosti Ministarstva zaštite okoliša i energetike.
sa svrhom	Ukazuje na dugoročnu posvećenost očuvanju, koja može biti utemeljena zakonskim aktom, međunarodnom konvencijom, sporazumom, ugovorom i sl.
kojim se upravlja	Podrazumijeva provođenje konkretnih postupaka čiji je cilj očuvanje prirodnih (i drugih) vrijednosti zbog kojih je područje zaštićeno, uključujući izostanak bilo kakvog djelovanja ukoliko je to najbolja strategija za postizanje ovog cilja.
...s ciljem	Postavljanje točno određenog cilja nužno je kako bi omogućilo i procjenu efikasnosti upravljanja zaštićenim područjem.
trajno	Naglašava da upravljanje zaštićenim područjem nije kratkoročna, privremena strategija već kontinuirani proces.
očuvanje	U kontekstu ove definicije, ova riječ označava in-situ održavanje ekosustava, prirodnih i poluprirodnih staništa te očuvanje stabilnih populacija divljih vrsta u njihovom prirodnom okruženju, odnosno domaćih ili kultiviranih vrsta u okruženju u kojem su one razvile svoje specifične karakteristike.
cjelokupna priroda	Obuhvaća sveukupnu biološku raznolikost, na genetskom nivou, nivou vrsta i ekosustava, kao i geološku te krajobraznu raznolikost.
usluge ekosustava	Odnosi se na usluge koje priroda pruža čovjeku, a čije korištenje nije u sukobu s ciljevima zaštite. Usluge ekosustava obuhvaćaju usluge na slobodnom raspolaganju, primjerice vodu, drvenu masu i genetičke resurse; usluge regulacije, poput ublažavanja ekstremnih prirodnih pojava, primjerice suše, poplave, erozije tla i bolesti; usluge održavanja prirodnih procesa poput kruženja tvari i nastajanja tla; te kulturološke usluge poput rekreacijskih, duhovnih, vjerskih i drugih nematerijalnih koristi.
kulturne vrijednosti	Sve kulturne vrijednosti koje nisu u sukobu s ciljevima očuvanja, uključujući osobito one koje im pridonose i one koje su same ugrožene.
zakonski, ili drugi učinkoviti način	Upravljanje zaštićenim područjem može se odvijati sukladno zakonskim aktima, međunarodnim konvencijama ili sporazumima, ili prema tradicionalnim običajima, ili načelima nevladinih udruga.

Izvor: HAOP – Hrvatska agencija za okoliš i prirodu: Što je zaštićeno područje

Kategorija III: Prirodni spomenici (*engl. Natural monument or feature*) koja štite određenu prirodnu vrijednost, koja može biti reljefni oblik, morska hrid ili špilja, geološka osobitost poput speleološkog objekta ili živa pojava. Ova su područja površinom najčešće mala, no mogu imati velik značaj za posjećivanje. Da bi se klasificirala kao prirodni spomenik ili obilježje prema smjernicama IUCN-a, zaštićena područja mogu uključivati prirodna geološka ili geomorfološka obilježja, prirodna obilježja pod utjecajem kulture, prirodna kulturna mjesta ili ekološki relevantna kulturna mjesta.

Kategorija IV: Područje upravljanja staništem ili vrstom (*engl. Habitat/species management area*) osmišljena su za zaštitu određene vrste ili staništa i njima se upravlja primarno iz tog razloga. Ovakva zaštićena područja obično (iako ne nužno) zahtijevaju redovite aktivnosti aktivnog upravljanja usmjerene na očuvanje vrsta ili održavanje staništa.

Kategorija V: Zaštićeni kopneni/morski krajobraz (*engl. Protected landscape/seascape*) obuhvaća ona područja gdje je dugotrajna interakcija čovjeka i prirode proizvela jedinstvene ekološke, biološke, kulturne i estetske vrijednosti, i gdje je održavanje tog odnosa nužno da bi se ove vrijednosti sačuvale. Kategorija V jedna je od fleksibilnijih klasifikacija zaštićenih područja. Kao rezultat toga, zaštićeni krajolici i morski krajolici mogli bi se prilagoditi suvremenim razvojima, kao što je ekoturizam, istovremeno održavajući povijesne prakse upravljanja koje mogu osigurati održivost vodene bioraznolikosti.

Kategorija VI: Zaštićeno područje s održivim korištenjem prirodnih resursa (*engl. Protected area with sustainable use of natural resources*) namijenjena je očuvanju ekosustava i staništa. Ta su područja površinom uglavnom velika, njihov veći dio nalazi se u prirodnom stanju, dok se dio koristi na održiv način. Ekstenzivno i ne-industrijalizirano korištenje prirodnih resursa odvija se u skladu s prioritetom zaštite prirode tog područja. Kategorija VI može biti posebno prikladna za velika područja koja već imaju nisku razinu ljudske okupacije ili u kojima lokalne zajednice i njihove tradicionalne prakse imaju mali trajni utjecaj na zdravlje okoliša u regiji. Ovo se razlikuje od kategorije V po tome što nije rezultat dugotrajne ljudske interakcije koja je imala transformativni učinak na okolne ekosustave.“

4.3. Kategorizacija zaštićenih područja u RH

Hrvatska je žarište bioraznolikosti u Europi zbog svog geografskog, geološkog i geomorfološkog položaja. Poznato je da je zemlja bogata prirodnim vrijednostima rasprostranjenim po najvišim planinskim vrhovima, nizinama i moru. Hrvatska zaštićena područja smatraju se vrijednim prirodnim dobrom. U Republici Hrvatskoj postoji 9 kategorija zaštićenosti zemljišta temeljem Zakona o zaštiti prirode. Ove kategorije uključuju strogi rezervat, nacionalni park, posebni rezervat, park prirode, regionalni park, spomenik prirode, značajni krajobraz i spomenik park-šume. Zaštićena područja prirode nadziru javne ustanove u svrhu njihove zaštite i očuvanja. Ove ustanove obavljaju poslove praćenja, održavanja, promicanja i upravljanja prirodnim rezervatima. Također sudjeluju u prikupljanju podataka za potrebe praćenja stanja očuvanosti prirode. Cilj ovih nastojanja je osigurati neometane prirodne procese, održivo korištenje prirodnih resursa i zaštititi izvorno stanje prirode MINGOR (2022). Definicija kategorije zaštite, njezina uloga i dopuštene djelatnosti utvrđene su Zakonom, a u Tablici 2. dan je osnovni opis namjene, razine upravljanja i proglašenja svake od devet nacionalnih kategorija zaštite.

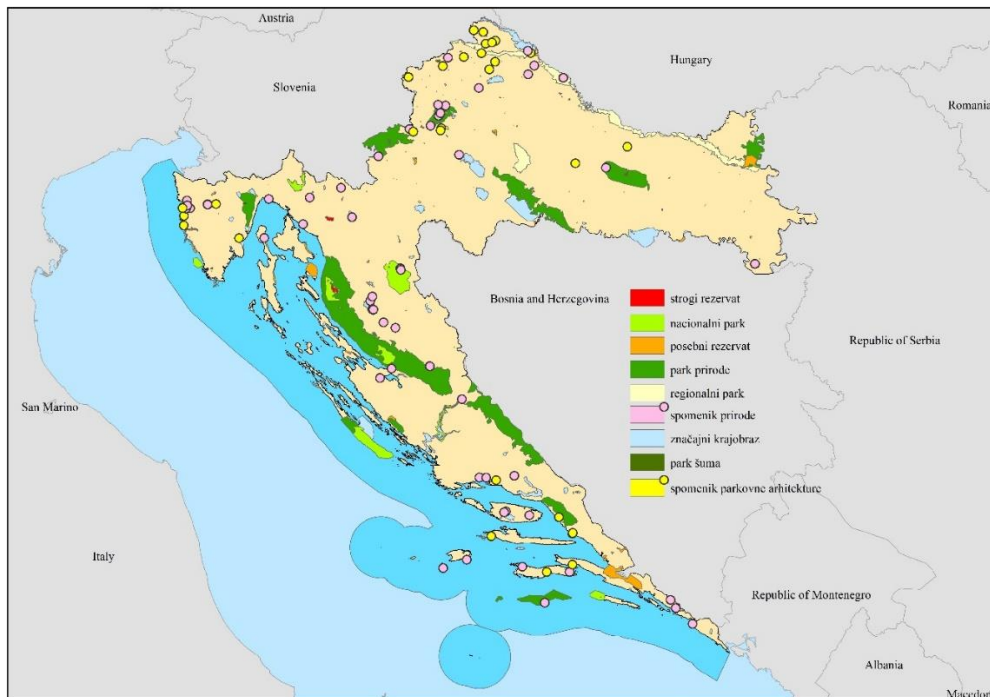
Ukupno je 410 područja u Republici Hrvatskoj svrstano pod neki oblik zaštite, od kojih su: 2 strogo zaštićena rezervata, 8 nacionalnih parkova, 79 posebnih rezervata, 12 parkova prirode, dva regionalna parka, 79 spomenika prirode, 81 značajni krajobraz, 27 park-šuma i 120 spomenika parkovne arhitekture MINGOR (2022). Sve županije u Hrvatskoj imaju barem jedno zaštićeno područje unutar svojih granica. Najmanje zaštićenog područja prirode, sa samo jednim spomenikom prirode ima Bjelovarsko-bilogorska županija, a najveći udio Ličko-senjska županija Bioportal (2022).

Tablica 2. Kategorije zaštićenih područja u RH

Kategorija zaštite	Namjena	Razina upravljanja	Proglašenja
Strogi rezervat	očuvanje izvorne prirode, praćenje stanja prirode te obrazovanje	državna i županijska	Vlada RH
Nacionalni park	očuvanje izvornih prirodnih i krajobraznih vrijednosti, znanstvena, kulturna, odgojno-obrazovna i rekreativna	državna	Hrvatski Sabor
Posebni rezervat	očuvanje radi svoje jedinstvenosti, rijetkosti ili reprezentativnosti, a osobitog je znanstvenog značenja	državna/ županijska/lokalna	Vlada RH
Park prirode	zaštita bioraznolikosti, georaznolikosti i krajobrazne raznolikosti, odgojno-obrazovna, kulturno-povijesna, turističko-rekreacijska namjena	državna	Hrvatski Sabor
Regionalni park	zaštita bioraznolikosti, georaznolikosti i krajobrazne raznolikosti, održivi razvoj i turizam	županijska	predstavničko tijelo nadležne jedinice područne (regionalne) samouprave
Spomenik prirode	ekološka, znanstvena, estetska ili odgojno-obrazovna	županijska/lokalna	predstavničko tijelo nadležne jedinice područne (regionalne) samouprave
Značajni krajobraz	zaštita krajobrazne vrijednosti, bioraznolikosti i georaznolikosti ili kulturno-povijesne vrijednosti ili krajobraz očuvanih jedinstvenih obilježja, odmor i rekreacija	županijska i općinska	predstavničko tijelo nadležne jedinice područne (regionalne) samouprave
Park-šuma	očuvanje prirodne ili sađene šume veće krajobrazne vrijednosti, odmor i rekreacija	županijska/lokalna	predstavničko tijelo nadležne jedinice područne (regionalne) samouprave
Spomenik parkovne arhitekture	očuvanje umjetno oblikovanog prostora odnosno stabla koji ima estetsku, stilsku, umjetničku, kulturno-povijesnu, ekološku ili znanstvenu vrijednost	županijska	predstavničko tijelo nadležne jedinice područne (regionalne) samouprave

Izvor: Kategorije zaštićenih područja, MINGOR (2022).

Slika 5. Zaštićena područja RH

Izvor: MINGOR (2022).

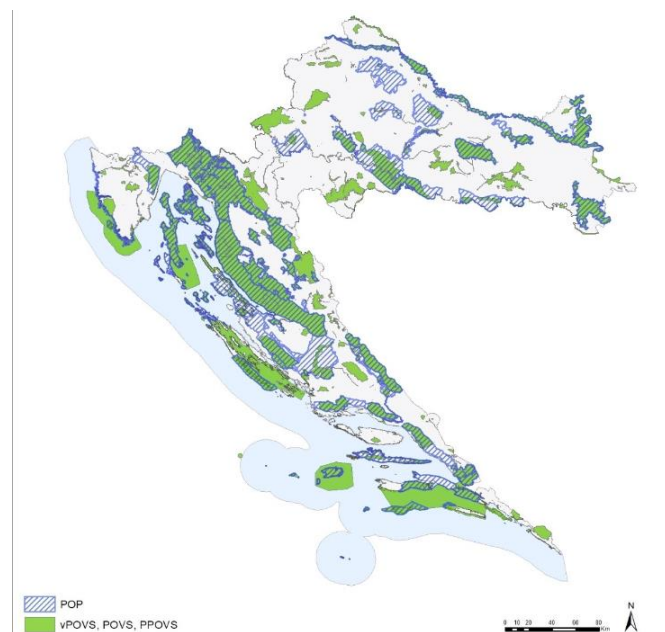
Zbog svoje vrijednosti i posebnosti neki su parkovi uvršteni na međunarodni registar vrijednih područja, pa se tako Nacionalni park Plitvička jezera, bukove šume na području Nacionalnog parka Paklenica i Nacionalnog parka Sjeverni Velebit nalaze na UNESCO-vom popisu svjetske prirodne baštine. „Park prirode Velebit, na čijem području su i Nacionalni parkovi Paklenica i Sjeverni Velebit, uvršten je na Popis rezervata biosfere u sklopu UNESCO-vog znanstvenog programa 'Čovjek i biosfera' - MAB. Parkovi prirode Kopački rit, Lonjsko polje i Vransko jezero su na Popisu močvarnih područja od međunarodnog značaja Konvencije o močvarama od međunarodnog značaja naročito kao staništa ptica močvarica (RAMSAR). Istovremeno su zbog bogatstva ptičjeg svijeta uvršteni i na Popis važnih ornitoloških područja Europe (IBA).“ MINGOR (2022).

Kako je Republika Hrvatska članica Europske Unije, potrebno je spomenuti i ekološku mrežu „Natura 2000“. Natura 2000 najveća je koordinirana mreža zaštićenih područja na svijetu. Pokriva gotovo 18% kopnenog teritorija u Europi i nešto više od 8% morskih teritorija Natura 2000 (2022). Natura 2000 sastavljena je od prirodnih stanišnih tipova i staništa divljih vrsta od velikog interesa za Europsku uniju, a omogućuje očuvanje ili, kad je to potrebno, povrat u povoljno stanje očuvanja određenih prirodnih stanišnih tipova i staništa vrsta u njihovu prirodnom području rasprostranjenosti. „Ekološka mreža Republike Hrvatske obuhvaća

36,67% kopnenog teritorija i 16,26% obalnog mora, a sastoji se od 745 područja očuvanja značajnih za vrste i stanišne tipove (uključujući vPOVS, POVS te PPOVS) te 38 područja očuvanja značajnih za ptice (POP). „Ekološku mrežu RH čine:

- područja očuvanja značajna za ptice – POP,
- područja očuvanja značajna za vrste i stanišne tipove – POVS,
- vjerojatna područja očuvanja značajna za vrste i stanišne tipove (vPOVS) i
- posebna područja očuvanja značajna za vrste i stanišne tipove (PPOVS)“ MINGOR (2022).

Slika 6. Ekološka mreža RH

Izvor: MINGOR (2022).

4.4. Planiranje zaštićenim područjima

Širom svijeta danas su pristupni mnogi koncepti i oblici planiranja i upravljanja zaštićenim područjima. Pogotovo u današnjem svijetu, gdje je prisutan sve veći broj ZP, i gdje svaki od njih zahtjeva različiti pristup upravljanju i različit oblik zaštite, ključno je odabrati najpovoljniju strategiju upravljanja raspoloživim resursima koja će ujedno zadovoljiti i

gospodarske i ekološke kriterije razvoja. Martinić (2010) navodi kako je „prije donošenja bilo kakvih strateških odluka obaviti procjenu zaštićenog područja na osnovu više metoda, te da je potrebno odgovoriti na ključna pitanja, a to su:

1. koje koristi ima društvo od zaštićenog područja?
2. koliki je značaj tih koristi?
3. koja područja treba zaštititi?
4. koliki je iznos finansijskih sredstava koja se ulažu u zaštićena područja i kako se može opravdati ta ulaganja?
5. kakve odluke treba donijeti radi uravnoteženja korištenja i zaštite prirodnih resursa?“

Naravno za planiranje i upravljanje, te za donošenje kvalitetnog plana upravljanja potrebne su različite razine informacija. Danas postoje mnogi izvori ovih informacija koji sadrže potrebne biološke i druge podatke. Martinić (2010) navodi kako je danas većina podataka georeferencirana čime je moguća njihova obrada pomoću GIS tehnologije, kojom se dobivaju podatci potrebni za odlučivanje.

Osim u strateškim dokumentima zaštite prirode i okoliša, planiranje zaštićenih područja, sadržano je i u dokumentima prostornog planiranja. Prostorno uređenje i planiranje ovih područja iznimno je važno za gospodarske i rekreacijske funkcije. „Prostorni planovi zaštićenih područja jedan su od temeljnih instrumenata zaštite, uređenja i održanja područja“ (Martinić, 2010), a provodi se kako bi se omogućio usklađen razmještaj različitih funkcija zaštite i unaprjeđenja prirodnih vrijednosti s potrebama izgradnje infrastrukture za dopuštene i prihvatljive oblike korištenja zaštićenog područja (rekreacija i turizam).

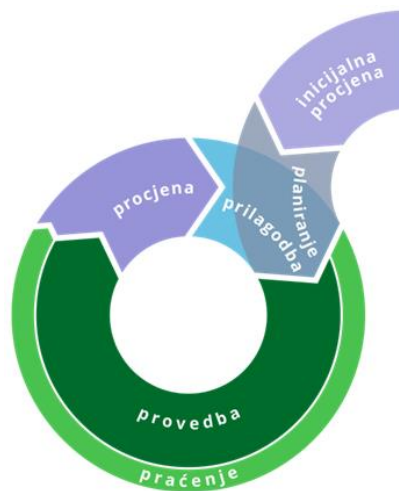
Martinić (2010) navodi kako u praksi prostorni plan daje naznake "gdje i što", dok plan upravljanja dodatno određuje operativne aspekte upravljanja (s naglaskom na očuvanje i zaštitu biološke raznolikosti).

4.5. Upravljanje zaštićenim područjima

Iskustvo je pokazalo da proglašenje zaštićenog prostora ne osigurava očuvanje vrijednosti zbog kojih je proglašen. Stoga, potrebno je stalno pratiti promjene u prostoru i provoditi aktivnosti koje poboljšavaju njegovo stanje. Također je potrebno nadzirati ljudske aktivnosti koje se

odvijaju na prostoru, pogotovo kada predstavljaju rizik ili vrše pritisak na određene vrijednosti. Upravljanje zaštićenim područjima podrazumijeva se provođenje niza mjera i aktivnosti potrebnih za dugoročno očuvanje prirodnih i drugih vrijednosti, te shvaćanje da je to kontinuirani proces koji se temelji na donošenju razumnih odluka koje će jamčiti dugoročnu održivost u budućnosti MINGOR (2022).

Slika 7. Ciklus prilagodljivog upravljanja

Izvor: MINGOR (2022).

Proces prilagodljivog upravljanja je kružni proces koji je najlakše objasniti shemom ciklički povezanih faza prikazanih na slici 7. To uključuje: ocjenu stanja zaštićenog područja, planiranje ciljeva i aktivnosti za poboljšavanje procjene, provedbu aktivnosti za postizanje tih ciljeva te praćenje učinaka provedenih aktivnosti. Nakon jednog ciklusa slijedi ponovna procjena i po potrebi prilagodba aktivnosti kroz novu fazu planiranja.

„Općenito, upravljanje zaštićenim područjima trebalo bi biti:

- **Temeljeno na preuzetoj obavezi** odnosno u skladu s ciljevima radi kojih je područje zaštićeno i obavezama koje proizlaze iz kategorija zaštite (nacionalnih i međunarodnih).
- **Primjereno** što znači da odgovara specifičnim uvjetima i potrebama područja.
- **Prilagodljivo** što podrazumijeva mogućnost prilagodbe aktivnosti promijenjenim uvjetima u kojima se odvija upravljanje (kao npr. promjenama nastalim uslijed prirodnih dinamičkih procesa - požari, poplave ili slično, promjenama političkih i/ili

socio-ekonomskih okolnosti, promjenama stanja ciljeva zaštite s obzirom na učinkovitost ili neučinkovitost upravljanja i dr.), a da se pri tom ne ugrozi postizanje ciljeva radi kojih je područje zaštićeno.

- **Participatorno** što znači da dionici aktivno, svojim savjetima, prijedlozima i/ili provođenjem konkretnih aktivnosti, sudjeluju u upravljanju zaštićenim područjem.
- **Planirano** što znači da su ciljevi i aktivnosti upravljanja unaprijed promišljeni i isplanirani te da se njihova provedba odvija po unaprijed određenim prioritetima i planu, a ne spontano i stihijski, čime se osigurava kontinuitet upravljanja.
- **Transparentno** odnosno, otvoreno prema javnosti i jasno.“ (MINGOR (2022)).

4.6. Turizam u zaštićenim područjima

Danas razvoj turizma, pogotovo selektivnih oblika turizma, predstavljaju jedan od primarnih razvojnih djelatnosti zajednica u okolici zaštićenih područja. Netaknuta priroda i prekrasni i jedinstveni krajolici zaštićenih područja postaju sve popularnija turističkih odredišta. Martinić (2010) navodi kako „zaštićena područja čine specifičan turistički proizvod koji je kombinacija različitih sadržaja, uključujući geomorfološke, klimatske i krajobrazne karakteristike prostora, biološke resurse, ali i vrste transporta, vrste smještaja, specifične turističke aktivnosti i infrastrukturu“. Zapravo, sve kategorije ovih područja namijenjene su za održavanje nekih oblika rekreacijskog turizma. S tim da, svaka kategorija zaštite uvelike određuje prikladnosti i uvjete za odvijanje turističkih aktivnosti. Zaključno tome IUCN je za svaku kategoriju izradio matricu ciljeva upravljanja, koja je razvrstana po stupnjevima prikladnosti za pojedinu kategoriju zaštite.

Kao što je već spomenuto u radu, turizam ima ogroman potencijal kojim može imati brojne pozitivne učinke na društveno-ekonomskom razvoju, ali isto tako i u značajnoj mjeri može prouzročiti degradaciju okoliša, što rezultira gubitkom lokalnog identiteta i kulture. Najznačajniji negativni utjecaj turizma je što zahtjeva određenu infrastrukturu što samo po sebi predstavlja dugoročno uništavanje vegetacije i staništa flore i faune. Kada se na ovo nadoda veliki broj posjetitelja koji svojim prisustvom i aktivnostima vrše pritisak na sami okoliš. Stoga

kako navode brojni autori te IUCN, pa tako i Martinić (2010), „**potrebno je uključiti razvoj turizma u prostorno-planske i programsko-planske dokumente, kima se određuje okvir razvoja turizma uz poštovanje ograničavajućih uvjeta**“. Kako bi se sve više istaknule pozitivni utjecaji i minimizirali negativni utjecaji, WTO (1992) navodi korištenje koncepta održivog turizma te kako svi dionici trebaju raditi na izgradnji partnerstva i međusobnome razumijevanju ciljeva.

Prema Weaver (2006) „Ciljevi održivog turizma u zaštićenim područjima su:

1. Omogućiti ljudima da uče, iskuse i cijene prirodnu i kulturnu baštinu lokacije,
2. Osigurati da se prirodnom i kulturnom baštinom područja dugoročno upravlja na odgovarajući način i učinkovito,
3. Upravljeti turizmom u parkovima sa minimalnim negativnim društvenim, kulturnim, gospodarskim i ekološkim utjecajima i
4. Upravljeti turizmom u parkovima za maksimalan pozitivan društveni, kulturni, gospodarski i ekološki učinak“.

Održivi turizam naglašava zajedničke ciljeve i suradnju među posjetiteljima, lokalnom zajednicom i destinacijom za razliku od tradicionalnijih pristupa turizmu, koji naglašavaju njihove različite i sukobljene potrebe. Weaver (2006).

Menadžeri zaštićenih područja imaju važnu ulogu u obrazovanju posjetitelja o okolišu. Drugim riječima, potrebno je izraditi komunikacijski proces koji će pomoći ljudima da se ekološki osvijeste, odnosno da shvate važnost ovih područja, te da se povežu sa mjestom koje posjećuju. Menadžeri ovih područja igraju važnu ulogu u obrazovanju posjetitelja. Interpretacija i programi javnog obrazovanja promiču razvoj svijesti o okolišu u javnosti i spremnosti na poduzimanje osobnih i kolektivnih radnji za zaštitu i održavanje okoliša. Kroz interpretativne programe, posjetitelji mogu razviti bolje razumijevanje i uvažavanje okoliša, kulture i baštine područja, te pitanja koja utječu na njega i okolnu regiju WTO (1992).

5. „PAN PARKS“ KONCEPT

„*The PAN Parks Foundation*“ je neprofitna organizacija čiji je cilj bila zaštita krajolika i staništa koja su od velikog interesa za Europu. Organizacija „*Pan Parks Foundation*“ osnovana je 1998. od strane „*World Wide Fund for Nature*“ (organizacije za očuvanje prirode) i nizozemske turističke tvrtke „*Molecaten*“, s ciljem stvaranja nacionalnih parkova u Europi, po uzoru na Američke nacionalne parkove Yellowstone i Yosemite. Drugim riječima, temeljni cilj ove Organizacije je bio stvoriti mrežu europskih zaštićenih područja gdje su divljina i visokokvalitetni turistički sadržaji u skladu s zaštitom okoliša i održivim razvojem. EEA (2012). Pored ovog cilja postoje i drugi poput:

- stvoriti europsku mrežu zaštićenih područja divljine,
- unaprijediti zaštitu prirode održivim razvojem turizma,
- stvaranje partnerstva s lokalnim zajednicama i lokalnim poduzećima u svrhu provedbe strategije održivog razvoja turizma na regionalnoj razini.

Svojim visokim (tzv. *zlatnim*) standardima i primjenom koncepta održivog turizma nastojali su riješiti probleme koji su se tada pojavljivali radi lošeg menadžmenta zaštićenih područja; krivolov, prekomjernu sječu stabala u zaštićenim područjima, degradacija okoliša te nekontrolirani turizam.

Da bi se park prekvalificirao kao potencijalni PAN park, potrebno mu je 20 000 ha zaštićenog zemljišta, s najmanje 10 000 ha zaštićene središnje zone. Prema (PAN PARKS, 2008), sam proces dobivanja „PAN Parks“ certifikata nije jednostavan, zahtjeva prolazak opsežne inspekcije i ispunjavanje sljedećih načela:

- **„Načelo 1: Prirodne vrijednosti**

Svako zaštićeno područje koje se prijavljuje za certifikaciju PAN Parks mora definirati svoj opseg zaštite, svoju međunarodnu važnost i veličinu zaštićenog područja.

- **Načelo 2 i 3: Učinkovitost upravljanja**

Načelo 2 (upravljanje okolišem) i načelo 3 (upravljanje posjetiteljima) načela su koja odražavaju učinkovitost uprave zaštićenog područja.

- **Načelo 4 i 5: Učinkovitost održivog turizma**

Načelo 4 (Održivi turizam) i načelo 5 (Poslovni partneri), načela su koja se razlikuju od načela 1, 2 i 3, jer njihovo ispunjavanje ne spada u odgovornost tima za upravljanje Nacionalnim parkom. Strategija održivog razvoja turizma je projekt s više dionika, stoga načela 4 i 5 načela su svih dionika koji se nalaze na području.“

Jednom kad se stekne certifikat, rezultati parka provjeravaju se svake godine kako bi se osigurali standardi postavljeni ulaskom, a ponovna verifikacija obavlja se nakon 5 godina. (PAN PARKS, 2008). Postoji samo 12 parkova u selektivnoj mreži „Pan Parks“, koja se proteže kroz 10 zemalja, od Finske do Gruzije. U središnjim područjima u tim parkovima nije dopuštena ljudska eksploatacija, ceste ili gradnja, lov, ribolov, rudarstvo, sječa, ispaša pa čak ni košnja trave. „Popis parkova „PAN Parks“ mreže:

- Nacionalni park Centralni Balkan , Bugarska
- Nacionalni park Fulufjället , Švedska
- Nacionalni park Majella , Italija
- Nacionalni park Oulanka , Finska
- Nacionalni park Paanajärvi , Rusija
- Nacionalni park Retezat , Rumunjska
- Nacionalni park Rila , Bugarska
- Nacionalni park Borjomi-Kharagauli , Gruzija
- Nacionalni park Jugozapadni arhipelag , Finska
- Nacionalni park Peneda-Gerês , Portugal
- Nacionalni park Soomaa , Estonija
- Nacionalni park Dzūkija , Litva
- Nacionalni park planine Küre , Turska.“ (PAN PARKS, 2008).

Dobivanjem „PAN Parks“ certifikata, parkovi dobivaju brojne pogodnosti, uključujući poboljšanu zaštitu parka, učinkovitu razmjenu stručnog znanja i međunarodno priznanje. Ostale pogodnosti su u sektoru turizma. PAN Parks pruža učinkovit alat za razvoj održivog turizma, kao i njegovu kontrolu i praćenje, što je vrlo važan zadatak za mnoga zaštićena područja. Konačno, jedna od vrlo važnih prednosti je poboljšana suradnja sa dionicima i lokalnim zajednicama, kao i brendiranje i promotivne aktivnosti, otvarajući mogućnosti malim tvrtkama za ulazak na nova tržišta (Black, 2007).

Prema podacima sa službene stranice Organizacija je podnijela zahtjev za bankrot, zbog nedostataka novčanih sredstava za isplatu kreditorima, u svibnju 2014. u Nizozemskoj, ali joj je sud odbio status, pa je bila u likvidaciji. (PAN PARKS, 2008). Iako, 2015. godine, „Rewilding Europe“ i „PAN Parks“ pristali su raditi zajedno u partnerstvu na povećanju broja zaštićenih mjesta i količine divljih životinja u Europi. Obje organizacije nude nove mogućnosti za povećanje cjenovne učinkovitosti i vrijednosti očuvanja primarne sheme zaštite prirode EU-a, Natura 2000, kroz ponovno oživljavanje značajnih područja i korištenjem takvih strategija upravljanja da se ne isprepliću sa onim strategijama Natura 2000 (PAN Parks, 2022).

6. ZAKLJUČAK

Pojavom monotone svakodnevnice, slobodnog vremena, viška novčanih sredstava i sve brži tempo života pojavila se potreba za putovanjima, odmorom i obnovom energije. Od samih početaka turizma, pa sve do danas razvili su se različiti oblici turizma. Jako brzo turizam je počeo biti karakteriziran svojom masovnošću, što se početku gledalo kao pozitivan atribut jer je označavao popunjenost određene destinacije. Međutim, strategiju masovnosti, koju karakterizira potražnja temeljena na jednostavnim, jeftinim proizvodima koji osiguravaju veliki fizički promet, počinje se zamjenjivati strategijom diverzifikacije proizvoda. Drugim riječima, fokus interesa je na motivaciji, potrebama i željama turista, prema kojima će se kreirati proizvod koji je prilagođen određenom segmentu potrošača i njihovim specifičnim željama i potrebama. Zbog silnih negativnih učinaka masovnog turizma, pojavila se i paradigma održivog turizma. Ekološki resursi koji se iskorištavaju za turizam privlače turiste zbog svoje izuzetne ljepote, rekreacijskih mogućnosti ili kulturnog interesa. Ekološki sadržaji koji privlače turiste obično su se uzimali zdravo za gotovo. Ali u svakom turističkom mjestu postoji kapacitet prihvata turista, koji će varirati ovisno o krhkosti područja i prirodi turističke aktivnosti. Od svih suvremenih industrija, turizam ima najveću potrebu zaštititi okoliš područja (od prirodne i kulturne važnosti) u kojem se odvija, jer ovisi o njemu. Mora se pronaći ravnoteža između ograničenja i korištenja kako bi stalne promjene, praćenje i planiranje osigurali upravljanje turizmom. Ekonomski, društveni i ekološki aspekti održivog razvoja moraju uključivati interese svih dionika uključujući autohtono stanovništvo, lokalne zajednice, posjetitelje, industriju i vladu.

Mnogo je koristi od razvoja turizma u zaštićenim područjima. Također predstavlja značajne rizike, budući da turizam obično ima veliki utjecaj na područjima na kojima se odvija. Kako bi se ti rizici ublažili, potrebne su dodatne mjere zaštite. Zaštićena područja prirode su područja izuzetne prirodne ljepote i vrijednosti u kojima su dozvoljene određene turističke aktivnosti koje ne vrše pritisak na prirodu, iako postoje zone unutar kojih je strogo zabranjeno odvijanje ikakvih aktivnosti. Održavanje zaštićenih područja i stvaranje turističkog sadržaja zahtjeva konstantna ulaganja. Mnogo je problema koji utječu na ispravno funkcioniranje zaštićenih područja. To uključuje nedostatak prostornih planova za zaštićena područja, loše planove upravljanja, nisku svijest o ekologiji među upraviteljima, nesuglasice s okolnim stanovništvom i preveliki broj posjetitelja. Kako bi se „popularizirala“ ideja održivog turizma, važno je da ljudi razviju svijest, odnosno duboko poštovanje i razumijevanje ekoloških vrijednosti

područja. Potrebno je shvatiti ozbiljnost ekoloških problema sa kojima se susrećemo danas u svijetu, te je najbitnije da se probudi međunarodna svijest. Ipak, priroda nam omogućuje mnoge „usluge“ bez kojih ne možemo živjeti, a ne možemo ih ni supstituirati.

LITERATURA

- Baćun, D., Matešić, M., Omazić, M. (2012). Leksikon održivog razvoja. Zagreb; Hrvatski poslovni savjet za održivi razvoj
- Bilen, M. (2011). Turizam i okoliš. Zagreb; Mikrorad d.o.o.
- Black, R., Crabtree, A. (2007). Quality Assurance and Certification in Ecotourism, dostupno on-line na: <https://books.google.hr/books?id=UHE4azq4i5UC&printsec=frontcover&hl=hr#v=onepage&q&f=false>
- Britannica (2022). Tourism; dostupno on-line na: <https://www.britannica.com/topic/tourism>
- Čavlek, N., Bartoluci, M., Prebežac, D., Kesar, O. (2011). Turizam; ekonomske osnove i organizacijski sustav. Zagreb; Školska knjiga
- Ćorluka, G. (2013). Selective Forms of Tourism - the Way of Extending the Summer Season. Economy Transdisciplinarity Cognition, 16(2), 88-97, George Bacovia University Publishing House, Rumunjska. Dostupno on-line na: https://www.researchgate.net/publication/316877991_Selective_Forms_of_Tourism_-_the_Way_of_Extending_the_Summer_Season
- Dudley, N., (2008). Guidelines for Applying Protected Area Management Categories. IUCN
- DZS, Državni zavod za statistiku (2022). Metodologija; dostupno on-line na: <https://web.dzs.hr/Hrv/DBHomepages/Turizam/metodologija.htm>
- EEA (2012). Protected areas in Europe — an overview. Dostupno on-line na: <https://www.eea.europa.eu/publications/protected-areas-in-europe-2012>
- Gee C. Y. Fayos Solá Eduardo World Tourism Organization & WTO Education Network. (1999). *International tourism : a global perspective* (2nd ed.). World Tourism Organization in cooperation with WTO Education Network.
- Grober, U. (2007). A conceptual history of sustainable development. Dostupno on-line na: https://www.researchgate.net/publication/254461192_Deep_roots_A_conceptual_history_of_'sustainable_development'_Nachhaltigkeit

- HAOP (2022). Natura 2000, dostupno on-line na: <https://www.haop.hr/hr/tematska-podrucja/odrzivo-koristenje-prirodnih-dobara-i-ekoloska-mreza/ekoloska-mreza/natura-2000>
- Martinić, I. (2010). Upravljanje zaštićenim područjima prirode. Zagreb; Sveučilište u Zagrebu
- MINGOR (2022). Zaštićena područja, dostupno on-line na: <https://mingor.gov.hr/o-ministarstvu-1065/djelokrug/uprava-za-zastitu-prirode-1180/zasticena-podrucja/1188>
- Natura 2000 (2022). About Natura 2000, dostupno on-line na: https://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/index_en.htm, 20.08.2022
- Narodne novine (2022). Zakon o zaštiti prirode, dostupno on-line na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2013_06_80_1658.html, 20.08.2022
- Osipova, E., Emslie, M., Osti, M., Murai, M., Åberg, U., Shadie, P. (2020). IUCN World Heritage Outlook 3: A conservation assessment of all natural World Heritage sites, 2020. Gland, Switzerland
- PAN Parks (2022). About the park, dostupno on-line na: <http://www.visitpanparks.org/>
- PAN Parks (2022). PAN Network, dostupno on-line na: <https://www.panparks.org/2015/09/pan-parks-wild-network-of-europe/>, 20.08.2022
- United Nations (2022). Conferences, dostupno on-line na: <https://www.un.org/en/conferences/environment/rio1992>
- UNWTO (2022). Definitions and terms, dostupno on-line na: <https://www.unwto.org/glossary-tourism-terms>, 20.03.2022
- WCED (1987). Brundtlandov izvještaj (Our Common Future), dostupno on-line na: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>
- Weaver, D. (2006). Sustainable tourism; Theory and practice, dostupno on-line na: https://www.academia.edu/34445755/Sustainable_Tourism_Theory_and_practice
- WTO (1992). Guidelines: Development of National Parks and Protected Areas for Tourism. Dostupno on-line na: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284400263>

